

pajzsa alá visszatért nemzetnek még éveken át tartó erőfeszítésre volt szüksége, míg Magyarország Péter és Aba által könnyelműen eljátszott s gyalázatosan olárult függetlenségét III. Henrik császár kezéből fegyverrel visszavívhatta.

HENCKEL JÁNOS

MÁRIA KIRÁLYNÉ UDVARI PAPJA.

FRANKL VILMOS,

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1872. június 6-ik ülésén.)

PESTEN

EGGENBERGER FÉLE AKAD. KÖNYVKEZESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1872.

HENCKEL JÁNOS MÁRIA KIRÁLYNÉ UDVARI PAPJA.

FRANKL VILMOS I. tagtól.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1872. Junius 6-iki ülésén.)

Oly férfiú emlékét kívánom föleleveníteni, ki sem magas állással a társadalomban nem bírt, sem tudományos művekkel az irodalom terén nem tűnt ki. De műveltsége által kortársai közül magasan kiemelkedik és nevét századának nagy szellemi mozgalmaival elválaszthatlanul összekapcsolta.

Henckel János Lőcse város régi polgári családjából származott, melynek egyik tagja már a Hunyadyház előkelő hívei között szerepel és 1457-ben azokkal a budai börtön szenvedéseiben s dicsőségében osztozik ¹⁾. Jánosnak születési évét nem ismerjük; azonban biztosan tehetjük azt a XV. század utolsó negyedébe. Iskolai tanulmányairól csak annyit mondhatunk, hogy azokat valamelyik külföldi, hihetőleg olasz ²⁾, főiskolán végezte és mint az egyházi jog tudóra tért vissza hazájába.

Szülővárosa 1513-ban plebánossá választotta ³⁾. Lelkesi tevékenységének nem maradtak reánk emlékei. De a remek plebániái egyház nénelv oltárfestményein látható még nevének monogrammjaja, hirdetve, hogy egyházának díszéért és a művészet emeléseért buzgón érdeklődött. 1517-ben tagja volt azon küldöttségnek, mely II. Lajos királynak Lőcse vá-

¹⁾ Pozsony város köveze Budáról küldőihez intézett jelentésében említi: „Man hat den Gorig Henckel aus der Leutsch auch gefangen.“ (Eredetiye Pozsony város levéltárában.)

²⁾ Ugyanis a krakói és a bécsi főiskola anyakönyvében nem találjuk nevét.

³⁾ A lőcsei plebániái templomban létező könyvtár falán olvasható lelkészsorban: „1513. Joannes Henckhl, a quo plurimos libros Bibliotheca habet, ex Archidiacon. et Canonic. ac Vicariatu Varadinensi postulator.“ (Wagner *Analecta Scepusii*. II. 349. l.)

ros hódolatát bemutatta ¹⁾. Néhány évvel utóbb tornai főesperessé nevezetett ²⁾. A klassikai műveltséghez és az alapos tudományossághoz, melyet a külföldről hozott magával, a természet kiváló tehetségeket és az ékesszólás hatalmát csatolta. Ennek köszönhetette, hogy híre a királyi udvarig elhatott és *Mária* királyné, II. Lajos neje által 1522-ben udvari papjává nevezetett ³⁾; miből alaposan következtethetjük, hogy erkölcsi egyenlő magaslaton állottak műveltségével. Kinek befolyása hívta őt az ország felső részeiről a királyi udvarba, nem ismeretes. Arról sem szólhatunk, hogy mily állást foglalt el a nagy politikai mozgalmakban, melyek ezidőben a királyi udvart és az egész nemzetet foglalkoztatták. Végre nem deríthető föl teljesen magatartása, szemben a hazánkban is terjedő protestantizmussal.

Ujabb írónk rendszeresen úgy mutatják be Henckelt, mint ki a budai főiskola két külföldi származású tanárával, Gryneus Simonnal és Vinsheimius Viddel az új tanokat buzgón fölkarolta, hirdette, sőt azoknak a királynét is megnyerte volna ⁴⁾. Ezen állítást, melyet egykorú, illetékes tanúk nem igazolnak, egyenesen megegyeztetjük azon tény, hogy míg a nevezett két tanár 1523-ban, protestáns irányzata miatt, az országból száműzetett, Henckel a királyné oldala mellett maradt. Ezt sem a hitbuzgó király, sem az udvarnál nagy befolyással bíró pápai követ, sem a Luther követői ellen már ekkor erélyesen föllépő hazai főpapok nem tűrik, ha Henckel orthodoxyiája akár csak gyanús is lett volna; és legkevésbé tűrik azon pillanatban, midőn az ország rendei az 1523-ik évi 53-ik törvényzikket, mely fő- és jószágvesztéssel fenyegeti a lutheranusokat, megalkották.

Kétségtelen, hogy *Mária* nem csatlakozott s nem is

¹⁾ Sperfogel krónikája. Wagner. II. 13. l.

²⁾ Ennek nevezeték egy 1522. Sabb. proximo post festum Ascensionis kelt okmányban. Wagner. I. 372. l.

³⁾ Utódjává 1522-ben rokona Henckel Sebastyén választott. Wagner. II. 349. l.

⁴⁾ *Klein*. Nachrichten von den Lebensumständen, und Schriften berühmter evang. Prediger I. 110. l. — *Fessler*. Die Geschichte der Ungarn. VI. 243. l. — *Lányi-Knauz* Magyar Egyháztörténelem. II. 31. l.

hajlott Luther felekezetéhez. A római curia és a velencei köztársaság budai követei, kik pontosan értesültek és híven értesítették kormányaik, egy szóval sem említik, hogy *Mária* az új tanokhoz szít. És bizonyára nem csekély súlylyal bír azon körülmény, hogy 1526. tavaszán gyóntatója és udvari káplánjai részére egyházi kitüntetésekért folyamodik a pápához ¹⁾.

Igaz, Luther éper 1526-ban egy nyomtatványát *Mária*-nak ajánlja és kiemeli, hogy tudomására esett, miszerint „az evangélium elfogadásától” csak a püspökök tartják vissza ²⁾. Azonban a megrovást, melyet e miatt testvérétől Ferdinándtól magára vont, határozottan visszautasítja. „Én nem tilthatom el — írja 1527. ápril 15-én — Luthert attól hogy azt írja, a mi neki tetszik, akár előnyös, akár hátrányos legyen az reám nézve. . . . Azonban biztosítom önt uram, hogy Luther szándékáról nem volt tudomásom, és könyvét, miként előszavából is látható, megegyezésem nélkül írta. Azért kérem önt, tekintsen engem igazoltnak. Ami pedig figyelmeztetését illeti . . . ne engedje Isten, hogy bármit tegyek, mi bázunk jó nevét kisebbítse. És miként, meggyőződésem szerint, ilyet eddig soha sem tettem, bizom a mindenható Istenben, hogy attól ezután is megóv, és kegyesen megadja, hogy segítségével, holtomig mint jó keresztény ragaszkodjam vallásomhoz.” Néhány nappal utóbb pedig így ír: „Nem mellőzhetem hallgatással azt, mit ön ír, hogy némelyek üdvösségemet féltik, mások pedig lutheránának tartanak. Kérem önt, fürkészsze ki tőlök, mily dolgokat követtem el az egyház parancsai ellen? Igaz ugyan, hogy bőjti napokon húst ettem; de úgy vélekedem, hogy ezzel nem szegtem meg az egyház parancsait; mert azok, kik körülöttem vannak, megvallhatják,

¹⁾ Burgio báró 1526. ápril 30. írja Budáról: „La Maestà di la Regina mi ha mandato un memoriale, che vorria alcune gratie per li suoi capollani et per il suo confessore, i mando lo memoriale a Vossignoria Illma.” *Theiner*. Monumenta Hist. Hung. Sacram illustrantia. II. 777. l.

²⁾ „Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungern. Ausgelegt durch Martin Luther.“ (Wittenberg. 1526.) Az ajánló levél kelt 1526. december 1-én.

hogy arra nagyobb betegség elhárítása végett kényszerítetttem.“ És e nyilatkozatok teljesen megnyugtatták testvéreit¹⁾.

Ha már a királyné így gondolkodott, bizonyára gyónatója és udvari lelkésze nem lehetett protestans. Azonban midőn kétségtelennek tartjuk, hogy Henckel nem vált el egyházától, minden oda mutat, hogy azokhoz csatlakozott, kik az egyház alapelveinek és lényeges intézményeinek sértetlen megóvása mellett, korszerű reformját óhajtották és sürgették; kik Luther föllépését, mint vésteljes forradalmat kárhoztatták, de nem haboztak azt ezéllzataik érdekében fölszámolni. Ezen közvetítő irányzatnak leggenialisabb képviselője, mondhatnók vezére *Rotterdam* *Erasmus* volt. És e nagynevű férfiúhoz Henckel azon szívélyes baráti viszonyban állott, mely a rokon szellemeket szokta benső kapcsolatba hozni. Egyike volt ő azon kevés magyaroknak, kiket Erasmus becsülésével és leveleivel megtisztelt. Dicsőség, melyben vele csak *Brodarics* István, *Oláh* Miklós, *Thurzó* Szaniszló krakói püspök és ennek kassai származásu udvari orvosa (*Joannes Antoninus Cassoviensis*) osztoznak.

Erasmusnak Henckelhez intézett levelei között legfontosabb az, melyet 1526. marcziusban Bázalból ír. Épen azon két szélső irányzattal foglalkozik, melyek vallási téren elkecsereedett küzdelmet folytattak: Luther és Róma álláspontjával. És míg mindkettőt kárhoztatja, Henckelt magasztalja, mint oly férfiut, ki vele egy uton halad. Az evangélium azon hírnökei közé sorozza őt, kik kerülve minden zavart és fegyelmetlenséget, szerényen és erélyesen, valódi evangéliumi szellemen működnek; tanításuk hitelét példás életök és tiszta erkölcsök által alapítják meg. Meleg szavakkal ad hálát Istennek, ki ily kiváló tulajdonokkal áldotta meg barátját; egyuttal szerencsét kíván az országnak és a királynénak, kik ily férfiut bírnak²⁾.

Azon állásponton, melyet a nagy vallási mozgalom közepette Henckel elfoglalt, Magyarországnak ügyszólván elszí-

¹⁾ *Géog.* Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte. 61 és kt. 1.

²⁾ E levelet egész terjedelmében közlöm. Mellékletek. I. szám.

getelve állott. A küzdelem a két felekezet között sokkal újabb és hevesebb volt ez időben, semhogy a kiegyenlítési kísérletek sikerre, vagy akár csak elismerésre számíthattak volna. És Henckel jóakarató törekvései bizonyára mindkét párt részéről bizalmatlansággal, talán ellenséges érülettel is találkozta. Alig csalódunk tehát, ha azt hisszük, hogy ezen leverő tapasztalatok következtében lett elégtelen díszes állásával és ébredt föl benne a vágy esendesebb munkakörbe vonulni vissza. Tiszta lelkét nem hagyhatta érintetlenül a mérhetlen zavar sem, mely a király tehetetlensége és a főurak gonosz önzése folytán uralomra emelkedett. Csak a királyné, a művelt és férfiaslelkű nő, bírta tiszteletét és rokonszenvét. Tanuskozik erről egyik levele, melyben azon botrányos eset alkalmából, midőn a cseh cancellár kocsiját Budavárában fényes nappal kirabolták¹⁾, elkeseredéssel szól a közbiztonság szomorú állapotáról. Ehez a következő érdekes megjegyzést csatolja: „Ó vajha lehetséges volna oly átalakulás, mely királylává változtatná a királynét. Bizonyára jobban állának ügyeink²⁾.“

Henckel ezután örömmel ragadta meg az első alkalmat, távozni Budáról. 1526. elején *Kassa* városa lelkészévé választotta meg és ő elfogadta a meghívást. Azonban a királyné egy ideig vonakodott őt elbocsátani. Hogy környezetében megtarthassa, jelentékeny egyházi javadalmat ajánlott neki. „Urnök — írja ő maga — ismét fölhívott, hogy ná' a maradjak. Az egri nagy prépostsággal is megkínált. De én még püspökséget sem fogadnék el; hanem örvendeni fogok az Urban szerény hivatalomnak³⁾.“

És csakugyan Mária nem volt képes módosítani gyónatójának elhatározását. Ez húsvét után elfoglalta a kassai plébániát. Itt nehézség nélkül tudta magának kivívni a köztiszteletet. A város határain túl is, egész felső Magyarországnak tekintélyvel és befolyással bírt. Bizonyítja ezt egyetlen

¹⁾ Erről a pápai követ is jelentést tesz. 1526. marczius 17. Theiner. II. 754 l.

²⁾ E levelet egész terjedelmében közlöm. Melléklet. II. szám.

³⁾ Az imént említett levélben.

levele, mely ez időből fönmaradt. Ebben Bártfa városának tanácsát megkeresi, hogy Kristóf bártfai plebános iránt, ki büntényei miatt börtönbe vettetett, „már csak az ő kedvéért is“ engedékenységet és kiméletet tanusítson ¹⁾.

Erasmus leveleiből tudjuk, hogy ez időben püspökséget ajánlottak neki. Azonban nem fogadta el. Ezen elhatározását, mely bizonyára tiszteletre méltó indokokból származott, Erasmus komolyan megróttá; és pedig oly kifejezésekkel, melyek nem nélkülözik a cynismus jellegét ²⁾. A megtisztelő ajánlatot kétségtelenül Máriának köszönhető, ki nem feledkezett meg egykori udvari papjáról.

A szerenesetlen mohácsi esata után az özvegy királyné kétszeresen érezte a vallás vigasztalásainak szükségét és azon lelki tanácsosnak hiányát, ki teljesen birta volt bizalmát. Ennek folytán már 1528. elején tárgyalásokat kezdett vele az iránt, hogy újra elfoglalja udvarában a hitszónok és gyóntató hivatalát. Henckel nem tudott ellenállani a királyi hölgy ismételt sürgetéseinek; minélfogva Mária már ugyanazon év tavaszán föl hívja Kassa város tanácsát, hogy lelkészét elbocsássa, utazásában segítségére legyen és a plebániát betöltse ³⁾.

A város meghajolni kényszerült ugyan Henckel elhatározása előtt; de végleg még sem akart tőle megválni. Azon

¹⁾ E levelet egész terjedelmében közlöm. Melléklet. III. szám. — Henckellel egyidőben, és reá hivatkozva, Péter jászói prépost is közbenjár a bártfai plebános ügyében „pro eius liberatione, — nyomond — ut accepimus, et ipse D. Plebanus Cassoviensis V. D. literas dedit. Quamobrem et nos V. D. requirimus . . . nolint D. V. in diminutionem, aut ad mortem praefati M. Christofori festinare. Nos enim una cum D. Plebano Cassoviensi, cessante hoc disturbiorum tempore, ad V. D. concedemus, et quod melius et honestius visum fuerit, cum V. D. convenire studerimus.“ (Kelt Kassán f. 6. ante Epiphani. D. 1528.) Eredetiye Bártfa sz. k. város levéltárában.

²⁾ 1527-iki egyik levelében Antoninus orvoshoz így ír: „Quod Episcopum recuset (t. i. Henckel) non dubito, quin illi constet sui consilii ratio; tamen ut nunc sunt res mortalium, praestat esse subulcum, quam suum.“ És december 10-én ugyanahoz „Joanni Henckelio nunc consuleré serum est; superest praecari, ut quod factum est, feliciter succedat.“ Erasmus összes műveinek 1540-iki bászeli kiadása III. 611 és 665 ll.

³⁾ Erendelotet egész terjedelmében közlöm. Melléklet. IV. szám.

reményben, hogy előbb vagy utóbb még visszatér, üresedésben hagyni kívánta a plebániát. De Henckel — mint maga írja — nem tudta lelkiismeretével megegyeztetni, hogy megtartsa a javadalmat, midőn kötelességeit nem teljesítheti. Végre csak abban egyezett meg, hogy a plebánia betöltése egy évig elhalasztassék.

Az év csakhamar letelt. Mária ekkor a morvaországi Znaïmban tartotta udvarát. Ide jöttek a kassai tanács követei, fölkérni Henckelt, hogy hívei körébe visszatérjen. Ez hajlandó lett volna követni a meghívást. Azonban Mária megtagadta az általa kérelmezett elbocsátást. A királyné maga értesíti erről a várost és midőn a tanácsot a plebánia betöltésére felszólítja, hozzáteszi, hogy egyházi szónokára „oly gondja fog lenni, miszerint megelégedve lehessen ¹⁾.“

Ugyanakkor Henckel is végleg lemondott a kassai plebaniáról. De midőn híveitől bucsút vesz, vigasztalásukra megjegyzi „Nem szándékom magamat Uraságtok köréből örökre kizárni. Sőt szilárd elhatározásom az, hogy Uraságtok között fogok még élni és ott halok meg; de nem lelkészi minőségben, hanem úgy mint magánember. Mennyire nehéz és terhes dolog a lelkipásztorkodás, az evangéliumnak és szent Pál leveleinek tanulmányozásából meggyőződtem ²⁾!“

Néhány hónappal utóbb szülővárosának, Lőcsének polgári tettek kísérletet öt magoknak megnyerni. 1529. november 9-én kimult Henckel Sebestyén lőcsői plebános. És már hat nap mulva, november 15-én egyhangulag Henckel János lett utódjává megválasztva ³⁾. Haladéktalanul két előkelő polgár küldetett Linczbe, kik Henckelt meghívják. És most

¹⁾ E rendelotet egész terjedelmében közlöm. Melléklet. V. sz.

²⁾ E levelet egész terjedelmében közlöm. Melléklet. VI. sz.

³⁾ Sperffogel krónikájában olvasunk: „1529. 15. novembris unanimi consensu totius Civitatis ex instinctu, ut pie creditur, Spiritus S. electus est in Plebanum Leutschoviensem Venerabilis et Egregius Doctor Dominus Joannes Henckel pro tunc Praedicator Mariae Reginae Ungariae . . . Item in vigilia Thomae apostoli missi sunt Bernardus Henckel et Thomas Sartor, ad inquirendum D. Doctorem Joannem Henckel Plebanum nostrum, ad offerendum ei Plebanatum.“ Wagner. Analecta II. 155. l.

is hajlandónak nyilatkozott állását a lelkeséssel fölcserélni. De a királyné nem engedte távozni ¹⁾.

Henckel ezalatt összeköttetésben maradt *Rotterdami Erasmussal* ²⁾ és reábirta ezt, hogy „*Vidua christiana*” című dolgozatát, Mária királynénak ajánlva, bocsássa közre. A királyné megegyezését könnyen kieszközölte és kilátásba helyezte tudós barátjának, hogy urnője bőkezűen fogja viszonozni a figyelmet. Erasmus készségesen teljesítette kérelmét ³⁾. És a munka, mely a következő évben napvilágot látott, Mária nevét viseli. Miként előszava, úgy zárószó is, a királynéhoz intézvék és Henckelről magasztalva emlékeznek ⁴⁾.

Mária szívesen fogadta a munkát, mely hívatta volt őt özvegyiségében vigasztalni és a keresztény özvegyiséget dicsőíteni. A szerzőt sajátkezű levelével tisztelte meg. Henckel is sietett háláját tolmácsolni ⁵⁾.

Ugyancsak 1530-ban Henckel Augsburgba kísérte urnőjét. Itt sokat érintkezett *Melanchtonnal* és a protestantismus egyéb vezérférfiaival. Sőt a szőnyegen forgó kérdések tisztázása és békés megoldásához, maga is hozzájárulni kívánt.

¹⁾ Sperfoglal krónikája: „1530. Valentinus famulus Civitatis rediit de Lintz, missus a deputatis cum literis feria 2. post Dorotheae, in quibus literis Domini scripserunt, quomodo Ven. D. Doctor Joannes Henckel benigne suscepit Plebanatum, quantum in se erat; sed sine consensu Reginae Mariae non audebat abire, quae postquam rescivit consensum ejus, nequaquam ipsa consentire voluit; sed cum apud se manere voluit, ideo frustra est spes nostra.” Ugyanott.

²⁾ Erasmus 1529. 4. cal. martii Henckelhez intézett levelében ennek négy leveléről tesz említést.

³⁾ Erasmusnak Henckelhez ez ügyben intézett két levelét egész terjedelmében közlöm. Melléklet. VII és VIII. sz.

⁴⁾ Az utóbbiak így hangzanak: „Ut hunc libellum tibi nuncuparem, nec semel, nec frigido per literas hortatus est singulari pietate vir Johannes Henckelius, cuius egregiam industriam praedicandi veritatem evangelicam alit tua benignitas. Quod si ille non dedit verba, operam hanc nostram, etsi tibi non necessarium, aliis tamen non infrugiferam futuram, comiter accipias. Extrema linea fuerit studii, voviam impetrasse, quam sane triplici colore flagitabimus. Feci jussus, feci pro viribus, feci bono animo.” A „*Vidua Christiana*” megjelent Erasmus összes műveinek 1704. lyoni kiadásában. V. 723—766 H.

⁵⁾ A mellékletben VIII. szám alatt.

E végből egy hittudományi dolgozatot adott át Melanchtonnak, ki elég fontosnak tartotta arra, hogy *Luthernek* megküldje ¹⁾.

Henckel ezen magatartása által magára vont a zöngyűt, hogy a protestantismushoz szít. Midőn V. Károly 1530. végén Máriát a Németalföldek kormányzójává nevezte, fölkerlte őt, hogy udvari tisztjeit, kik az orotnek tanokhoz hajolnak, elbocsássa. Ilyeneknek jelölte ki udvarmesterét, kamarását, udvarhölgyét és *hitzónokát* ²⁾.

E hitzónok *Henckel* volt. És Mária, ki korán megtanulta a politika követeléseinek, és első sorban háza érdekeinek alárendelni személyes rokonszenveit, engedett testvére sürgető kéréseinek. Henckelt elbocsátotta. Azonban, midőn ezen áldozatot meghozta, oly módon kívánt gondoskodni róla, hogy szolgálatai megfelelően jutalmazva legyenek és ő a katolikus világ előtt teljesen rehabilitáltassék. Nemesak évdíjt rendelt neki, hanem kieszközölte, hogy a boroszlói székesegyháznál, mely akkor is midőn a város lakóinak nagy része a protestantismushoz csatlakozott, katolikus jellegét főtartotta, *kanonokká* neveztesseék.

Henckel elfogadta e javadalmat, s azt nyolcz éven át, haláláig bírta. Kevéssel utóbb (1531.) Schweidnitz sziléziai város által lelkeszsze választatott meg s e hivatalt csak akkor hagyta el, midőn elhatalmasodó köszvénybaj kényszerítette, hogy a megszokott tevékeny életmódról lemond-

¹⁾ Horányi i. m. 101. l.

²⁾ V. Károly császár 1531. január 3-án Máriához intézett levelében többi között írja: „De vos serviteurs vous savez ce que lors vous en dys, que me sembloyt pour lors souffissant, ven la confiance que je faysoys et fays en votre constance, laquelle ne fayt doute nent seu ny sauroit estre changée par personne; mais quil estoit bien quilz se tiussent, et sy vous en dysoyent ou cognissiez, quilz en fussent attachez, que les chatyssez ou chassysiez, en voye en ceste heure, ma seur, non pour ce, mais pour ceque ce (que) en Allemague ce souffrir ou ce tient pour legier, en pays bas ne ce convient en fason du monde souffrir, et ce tient pour pesant. . . Et alfin que sachez ceuls que lon ma nomme, sont votre mestre destel, camergral, *prescheur, aumonyer*, dame dhonneur.” (Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V. Lépese. 1844. I. 417. l.)

jon. A betegség mellett másnemű kellemetlenségnek is érték. A királyné által rendelt évdíját a magyarországi pénztárak késedelmesen, rendetlenül fizették. Boroszlói javadalmától pedig megfosztani igyekezett őt egy vetélytárs, kit a római cária pártfogása bátorított föl e lépésre.

Máriával és ennek titkára, Oláh Miklóssal, miután Belgiumba távoztak volt, élénk levelezésben állott. A királyné iránti hódolatteljes ragaszkodását azzal is kívánta bebizonyítani, hogy testvérének lát, ki szintén Henckel János nevet viselt, szolgálatjába küldötte, azon kéréssel, hogy azt előbb Köln vagy Löwen iskoláiban kiképeztesse ¹⁾. Egyéb-ként óhajtatását, hogy élte végnapjait hónapban tölthesse, nem valósította. Boroszlóban halt meg, 1539. november 5-én. Itt a székesegyházban nyugsznak tetemei. Barátai sírkövet helyeztek sírja fölé, mely az idegen földön mai napig föntartja az emelkedett és nemes szellemű férfiú emlékét ²⁾.

M e l l é k l e t e k.

I.

Erasmus Roterodamus Joanni Henckelio Mariae Reginae Ungariae a concionibus. S. D.

¹⁾ Oláh Miklósnak 1539. július 19-én Henckelhez és ennek 1532. sz. Mária Unnepe utáni kedden Oláh Miklóshoz intézett levele az „Epistolae familiares Nicolai Olahi“ czimű codexben (kismártoni Esterházy levéltár) található. Ugyanott van bizonyos „Io. Longolius“-nak „Ottmuchaubül (?) 1531. sz. Jakab napján Henckelhez írt levele. Mindhármát *Ipolyi Arnold* besztercebányai püspök szíves közlése után IX. X. XI. számok alatt egész terjedelmében adom.

²⁾ A fölizrat így hangzik:

Joannes Henckelius Leutschoviensis.
Iurium Doctor Hoc Sub Saxo Conditus Meliorem
Vitam Expectat. V. Novembris MDXXXIX.
Petrus Prockendorff U. I. D. Canonicus Vratislaviensis
Et Mathias Auctus Decretorum Doctor Venerabilis et
Praelaro Viro D. Joanni Henckelio Decretorum Doctori
Canonico huius Ecclesiae Extractores P. F. Anno 1540.
Imus ab hac vita morientes: nec mora sic vos
Ibitis, in quibus est nunc vita, vigorque manendi
Ibunt sic omnes, qui posteritate aequantur.

(Horányi I. h. 99. l.)

Quemadmodum non potest animus vere christianus non ingemiscere, considerans, quo prolapsi sint mores Christi nomen profitentium, quam pene fuerat antiquatum Euangelium, quam prope nihil fidei charitatisque reliquum fuerit, praeter nomen ac titulos, ad haec quam in angustum contracta sit ea professio: ita non potest non exhilarari, quoties audit deum in viris doctis, integris, et dignitate praesinentibus innovare spiritum suum bonum, quod ea res nobis velut ostensa luce, desperationis tenebras abigat, et in spem bonam vocet, fore ut iustissima numinis ira versa in misericordiam, exoriantur Euangelistae, qui disiectas, palantes ac dissipatas oves revocent ad salutifera Christi pasqua, et ad ecclesiasticae concordiae caulas reducant. Frequenter enim deus in prophetis, irritatus populi sui sceleribus, minitatur illi principes pueros, et tales sacerdotes qualis est ipse populus, et spiritum in prophetis mendacem. Contra propiciatus veluti, felicitatis summam pollicetur, principes cordatos, legum ac religionis tenaces, pastores fideles, prophetas veraces. Nec ego sane aliunde natum arbitrator quod hactenus plerisque in locis videmus solo titulo Christianos, adeo rudes et ignaros suae professionis, ut ne symboli quidem apostolici sententias teneant, aut saltem illud intelligant, quid in baptismo professi sint. A veritate aures avertimus, et ideo misit nobis deus doctores, non qui lingua medica sanarent ulcera nostra, sed qui pruritus et scabiem affectuum nostrorum commode scalperent. Quam vero potens res et amabilis sit evangelium, declarant haec tempora, quibus conspicimus orbem ad auditum Euangelii nomen, velut e lethargo exergisci, ac veterum excutere. Quid si mundus videret in evangelistis mores et animum Euangelicum? Nunc videmus multis in locis exortos nonos prophetas, homines fere humiles, contemptos ac iuxta mundum etiam infames, qui validis clamoribus, magnificis pollicitis Christianum orbem, iis quae carnis sunt, caerimonis et humanis praescriptis, veluti mandragorae, quod aiunt, altum indormientem excitaverunt, excitatum bona ex parte ad se rapuerunt. Atque initio quidem, ut in proscenium venit, etiam bonis viris plausibilis erat fabula, donec praedicabatur maiestas et autoritas incomparabilis scripturae diluinae, donec inculcabatur fiduciam omnem

in deum transferendam, damnabatur fiducia virium humanarum, praeferebatur optabile nomen Evangelicae libertatis. Quin et ea quae magna libertate velut e plastro dicebantur in curiam Romanam, in episcopos prophanos, in monachorum iam non tolerabilem tyrannidem, in Theologos sophisticos, et absque Christo doctos, satis frequenti cum applausu excipiebantur, et inpavidum hominis pectus in eos qui pro diis habentur, bonae conscientiae signum interpretabantur. Quin insuper addebat nonnihil laeti ominis ipsum Lutheri cognomen, quod Germanorum lingua repurgatorem sonat. Id habet ex patris opificio, qui rudes aeris massas officina sua repurgat. Augebant theatri fauorem, inepti tumultus quorundam qui protinus moliebantur exhibere coeptam fabulam, vociferationibus apud populum, censuris, articulis, ac debacchationibus in bonas literas ac linguas. Hi quoniam et ante graui odio laborabant apud eruditos ac bonos, Lutheri causam reddebant fauorabilem. Iam et illud arguebat hoc negotium aliquo numine geri, quod quo magis in aduersum nitebantur coniuratae phalanges, et his fauens monarcharum potentia, hoc latius serpebat malum. Exustis aliquot promittebant sibi finem totius tumultus. Hoc erat monachorum consilium. Hic plane nobis usu venit quod Herculi in hydra. Damno creuit pestis, et a saeuicia duxit opes animumque nostra. Ego inter applausores et exhibitores medius ex multis coniecturis diuinavi rem in seditionem exituram, nec fefellit vatem sua divinatio, multo plus vidimus malorum quam metuimus. Utraque pars tendebat in diuersum funiculum contentionis. Altera pontificum constitutiones aequabat Euangelio, altera vociferebatur esse pestem Christianae pietatis. Itaque Lutherum ante annos quinque literis priuatim scriptis, admonui, ut ad tam periculosum negotium, si suo fideret spiritui, adhiberet animum modis omnibus incorruptum. Ac meo quidem hortatu scripsit quaedam plausibilia, veluti in psalmos aliquos, in precationem dominicam, de quatuordecim spectris. Sed his incredibili celeritate perfectis, prouolarunt alii super alios libelli, quorum nouissimus quisque violentissimus erat. In his vehementer me offendebat praeter arrogantiam, insatiabilis quaedam conuiciandi libido, non absque specie scurilitatis, et compertum habeo eum

per leues quosdam homines ad haec incitari, simpliciter indignos quorum vel in coquendis holeribus consilium admittat. Et ad talium susurros stringit petulantem calamum in reges, et in homines publicitus de omnibus bene mereri cupientes, velut oblitus in quo theatro quam personam sustineat, quam fabulam agendam susceperit. Haec hominis intemperantia fecit, ut inciperem de spiritu illius vehementer esse sollicitus, mihi gratulari quod in eam factionem nec blandiciis pellici, nec odiis protrudi potuerim. Non desinam tamen optare laetum aliquem exitum huius tragoediae, undecunquo natae, quomodocunquo progressae. Videbam enim fore ut si victoria cederet quorundam affectibus, Lutheri ruina multas res optimas secum traheret in exitium: veluti nunc videmus ubique frigere linguas ac bonas literas, quas intolerabili degrauaui invidia. Iacent prisca scriptores. Theologia scholastica, quam correctam optabamus, non extinctam, obsolescit. Emoriuntur fere omnes disciplinae liberales. Denique ipsum Evangelii nomen factum est apud multos inuidiosum, adeo ut vix illa profiteri liceat, quae docuit Paulus. Tyrannis illorum quos videbatur oppressurus gladio spiritus, quod est verbum dei, exasperata est, non sublata: et adeo non contigit sperata libertas, ut bonis ingum sit aggrauatum, pessimo cuique laxatae habenae. Una spes adhuc superest. Quenam, inquis? Dicam pro mea quidem sapientia, quae perquam exigua est. Si forte meruit hoc mortalium impietas, ut per tales homines, perque tam saevum chirurgum curaretur, quando malagmatis, potionibus, et emplastris sanari non poterat, spero futurum ut quos deus afflixit rebelles, consoletur resipiscentes. Solet enim nonnunquam populi sui peccata, per Philistaeos et Holofernas et Nabugodonosoras emendare, et ut est omnipotens artifex, impiorum maliciam in Ecclesiae suae bonum, inque suam gloriam vertere. Sic et venena data nonnullis cesserunt in remedium, et interdum hostis gladius cum vulnere dedit sanitatem a medicis desperatam. Legimus et viperam complexu suo veterem ac deploratum podagricum a morbo liberasse. Plus valet dei bonitas quam casus. Morbus erat ingens et inueteratus, nec quicquam hic poterant leuia vulgariaque remedia: datum elleborum iam pridem torquet intestina totius

orbis, adeo ut periculum sit ne pereat in remedio, quod multis accidit. Utinam coelestis ille medicus dignetur ex his malis donare populo suo aliquid bonae sanitatis. Charitas iuxta Paulum omnia sperat. Hanc spem ego nondum omnino deposui, fretus nota domini misericordia, qui non solet suis irasci perpetuo, sed pacisci cum tentatione exitum, ut possimus sustinere. Nam quod in me nuper tam scurriliter debacchatus est, idque sine causa, quum mea Diatriba civiliter absque convitiis disputauerit, leviter feram priuatam contumeliam, modo publicum Christianae religionis negocium, ut optamus succedat, et Euangelium Christi, vere regnet in conscientiis omnium mortalium, ac nobis a quo homines, ingloriis, glorificetur, laudetur, triumphet apud omnes adorandum nomen domini nostri Jesu Christi. Idque quo magis speremus facit, quod videmus aliquibus in locis exoriri novos Euangelistas, qui placide, prudenter et Evangelico spiritu praedicent Evangelium, nec in dextram nec in levam declinantes; quibus sic placet veritas Evangelica, ut displiceat tumultus, laxataeque rerum compages, quique doctrinam suam vitae integritate, ac morum lenitate commendent, nec misceant Euangelistae personam cum persona scurrae. Non hic te praedicamus vir-optime, sed deo misericordiae pro dotibus amplissimis quas in te contulit, et per has in te *εσπερτζε* gratias agimus, ex animo gratulantes inelytae reginae Mariae, foeminae, ut audio, tum piaae, tum prudenti, vel toti potius Ungariae: in qua hoc impensius optamus florere Christianismum, quo magis patet eorum incursionibus, qui Christianae ditioni male volunt. Porro quod meis quoque studiis tantopere faues, id enim intelligo ex Antonini mei literis: amo candorem tui pectoris, quo faues, ut ille scribit, omnibus, qui modo spem aliquam bonae frugis praebeant. Ego nescio quo spiritu afflatus, pro modulo gratiae mihi donatae, coeperam Theologiam scholasticam nimium nimiumque prolapsam ad argutias humanas, ad fontes reuocare. In hoc dedimus Nouum testamentum, et aliquot insignes auctores. Addidimus Paraphrases, quo segnibus quoque consulere-mus, et fastidiosos alliceremus obuia facilitate: nec omnino male successit, nisi tempestas haec fatalis fuisset consecuta: quae si deo volente mota est, licet per improbos, tamen spe-

ramus futurum: ut *ἀπό μαγαζῆς χαίρειος* praeter expectationem imponat laetam *κατασκευάσει*. Id citius confido futurum, si plures exoriantur Euangelistae tui similes, et si monarchae suas cupiditates submiserint Euangelii gloriae. In Paraphrasibus, quando has dignaris tua lectione, comperi lapsus aliquot typographorum incuria commissos, quos partim curauimus sarcientos, videlicet in Matheo, Luca et Ioanne. Nam hi tres nunc rursus excusi sunt. Mitto igitur simul et quos in his deprehendimus errores et quos in aliis, nisi quod illa minutula negleximus. Tantum licuit in praesentia vir ornatissimo. Ubi tuae literae fuerint redditae, pro viribus adnitar efficere, ne videaris hominem ingratum et inhumatum ad noicitiam pro-uocasse. Dominus Iesus te seruet in aeternum Datum Basileae nonis Martii. Anno a Christo nato M. D. XXVI.

(Des. Erasmi Rot. Operum Tertius Tomus Epistolas complectens. Bascl. 1540. folio. 583—585. II.)

II.

Venerabilis domine et frater in Crysto. Salutem et mei commendacionem. Scriberem libenter ea, que vos et omnes nostros oblectari possent, sed nihil apud nos habetur quod tale esset. Que vero cuique bono viro displicere possent, quamplurima videntur et audiuntur. FERIA tertia post letare fere in meridie, currus quinque Koezy domini Adam de noua domo supremi cancellarii Regni bohemic, in media ciuitate ante portam ubi itur ad hortum hospitalis nostri, cum omnibus rebus suis depredati sunt, et quamuis de rebus suis multa inuenta restituta sunt, amisit tamen partim vestimenta VI e. florenorum et partim ea que erant comitum suorum. Princeps tacet, capti sunt sex huius tragedie representantes precipui (nihil tamen de). Hera impacienter tulit rem, utinam transformationes fieri possent, ut ipsa in virum regium transferri posset, res proinde nostre melius starent. Noua euditur moneta lothorum VIII, nulla ex regno educi permittitur, inquiruntur currus exomnium doctor Stephanus commentauit propositu-

ram suam cum Episcopo Syrmicensi, ut sigillo potiretur, *) quod iam habet, eo quod resistebatur sibi in hac re, quod Episcopus non esset. Hera nostra rursus mouet, ut maneam secum, offert preposituram maiorem ecclesie Agriensis, et ultra annuam commoditatem. Ego vero nec episcopatu moueor, sed delectabor in domino cum medioeri hac condicione. Rogo, ut dominacio vestra committat magistro chori, ut inter alias curas, vincarum quoque ne recusaret, quia credo quod ei pecunia non deficiet, nisi enim nuper sibi. Et curram cum equis feria secunda pasce huc mittat, ita quod feria quinta vel sexta hic sint. Utinam tunc aliqui comites mihi offerentur, cum quibus tute redire possem. familie committant, quod in via non dicant cuius sit currus, sed dicant quod vadant pro nicolao derenczeni famulo domini woyuode, nam officiosum hoc erit mendacium. Valete et omnes nostros saluos esse iubeto. Ex buda feria quinta ante Judica Anno domini 1526.

per vestrum Io. Henckel.

Kivül:

Venerabili Domino Magistro Andree Senatus Cassouensis a secretis et domino et fratri.

(Eredetiye Kassa sz. k. város levéltárában.)

III.

Prudentes et circumspecti domini et amici plurimum honorandi. Post mei Commendationem. Misit ad me Venerabilis Magister Christophorus olim plebanus, nunc vero captiuus, vester nuncium suum, obtestans per dei misericordiam, ut in medium vestri accodere, sibi que apud dominaciones vestras patrocinari dignarer, priusquam spem omnem una cum vita deponeret. Quod ego christiana charitate postulante, que omnia facit et sperat, fueram factururus, si horum temporum status longe periculosissimus permisisset. Itaque cum per me ipsum adesse non possim, per epistolam hanc in oculis et auri-

*) Brodarich István cancellár 1526. feria 2. post Dom. Quasimodo szerémi püspökké nevezteték Macedonizi László helyébe.

bus vestrarum dominacionum compareo, rogans et obtestans impensissime, quatenus cedem dominaciones vestre tum Magistri Christophori, tum sua ipsius causa rem, omnem ita velint consilio regere et moderari, ne vel illius salus, vel vester honor in discrimen veniat. Considerandum est prudentie vestre non quid ille peccavit tantum, sed etiam quomodo, ut omittam alias circumstancias cause, quas cuiuslibet conscientia facile diiudicabit. Denique ut concedatur illum grauius peccasse, quam ut impunitum relinqui debeat, tamen plurimum interesse arbitror honoris vestri, quibus modis et rationibus culpa hominis afflictissimi, nuper et doctoris et pastoris vestri, quod negari non potest, vindicetur. Dignabuntur vestre dominaciones juris rigorem et seueritatem lenitate et mansuetudine condire, eciam mei ob respectum, qui quidem mutuam beneuolenciam et gracias semper referre paratus sum vestris dominacionibus, quas bene valere opto. Datum Cassouie in vigilia Thome Apostoli Anno 1527.

vester Iohannes Henckel.

Kivül:

Prudenti ac circumspecto domino Iudici, ceterisque ciuibus Ciuitatis Bartphae, dominis et amicis sibi plurimum honorandis.

(Eredetiye Bártfa sz. k. város levéltárában.)

IV.

Maria von gots gnadn zu Hungern vund Behem etc. Khunigin. Ersamen namhafften getreuen lieben Wir fuegen Ew zu uernemen, das wir mit dem geistlichen unserm lieben Andachtigen Doctor Johansen Henkl, Euerm Pharrer sovill gehandelt vnd beschlossen haben das Er das predigeramt beiß vns vnd an vnserm Hof aufgenommen vnd sich bewilligt hat auch Euer pharr Kascha, so Ir Ime alls. Euerm seellsorger verlihen gehabt wider zu Resignirn vund vberzugeben. Sonderlich aus der vrsach, das Er nit bede predigeramt an vnserm Hof vnd beiß euch versehen mag. Darauf ist vnser gnedig ansijnnen vnd begern, wollet solhe pharr widerumben zu

Eurn Hamden nemen, Euch mit ainem andern Seellsorger vnd Pharrer versehen, vund gedachten Doctor Johanssen von vnsernt wegen dermassen hilfflich, Rat vund fardersam sein, Damit er mit seinem Leib vund guetern, auf dass furdertlich ist, vnd sicher ist zu vnns vnd an vnsern Hof khomen mög. Wollet euch auch in allweg gegen Ime trautlich vnd guetwillig beweisen ertzaigen, Vund Im getroulichen beuolhen haben, wie Ir Ime sonnder zweijfl genaigt seit vnd wir vns zu Euch versehen. Daran thut Ir vns vnderthanig gefallen in gnadn gegen Euch zuerkennen. Geben in unnsrem Slos Altenburg den Lessten tag Maij, Anno etc. Im Achtundhwaitighisten.

Maria kunigin.

Wuhler Secretarius.

Kivül:

Den Ersamen Namhaftten vnsern getreuen lieben, Richter Rat vund Gemain Der Stat Kascha.

(Eredetije Kassa sz. k. város levéltárában.)

V.

Maria Dei gracia Regina Hungarie et Bohemie, etc. Prudentes et Circumspecti fideles Regii et nostri nobis sincere dilecti. Fidelis noster Venerabilis Johannes Henkel, Plebanus Vester, Concionator autem et confessor noster, dum ad nostram commissionem anno superiore se ad nos et servicia nostra contulisset, voluit eo ipso statim tempore, ut vobis non est incognitum, se plebanatui isti cassoviensi abdicare, arbitratus se non posse absentem cure animarum, et officio plebanie satisfacere, Vos vero tum nostri respectu, tum ipsius viri doctria et erudicione moti, contenti fueratis eum, unum abesse Annum et eius absenciam patienter tollerare. Vestra hec in nos observancia, quam in eo absente haectenus tollerando declarastis, gratissima est nobis. Quodenim omni erga vos gracia nostra recognoscere volumus. Verum cum hec ipsius predicatoris nostri sit adhuc constans sententia, ut vel domum revertatur, satisfactorius officio plebanie, vel illi cure animarum, ut sua fert consciencia, cedat. Nos cum a nostris

servicijs hoc tempore abscedere non permisimus, cuius scilicet opera simus neces arie. Quare quemadmodum ex Literis ipsius ad vos datis intelligetis, potestis ipsius loco iuxta antiquam vestram consuetudinem et libertatem, alium in Plebanum vestrum doctum virum et sufficientem eligere. Nos ipsius predicatoris nostri Iohannis eam curam habebimus, de qua hic in Servicijs nostris perseverans contentus esse poterit. Datum in Castro nostro Znoymensi Quinta May, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo nono.

Maria Regina.

Kivül:

Prudentibus et Circumspectis, Iudici et Iuratis ceterisque Civibus ac toti Communitati Civitatis Cassoviensis, fidelibus Regys et nostris nobis sincere dilectis.

(Eredetije Kassa sz. k. város levéltárában.)

VI.

Prudentes et Circumspecti Domini et Amici observandissimi. Salutem et mei commendacionem. Non sum immemor quam dominacionum vestrarum in me benivolenciam semper expertus fuerim, et quo amore, humanitate ac studio ab eo tempore quo earum egi Parochum, me singulariter sint persecute. Talia enim et tam magna fuere, ut supra meum meritum serviciaque mihi hec impensa nemo inficiat. Habeo igitur et ago dominacionibus vestris gracias immortales pro hys suis officijs, multis in rebus in me prestitis. Quarum rerum memoria nunquam apud me erit moritura. Que mea Anno preterito dum Majestas Reginalis domina mea graciosissima, me ad Servicia sua accersiverat, fuerit voluntas, domina iones vestre iam tunc plane cognoverant. Cum enim arbitratus fuisset nequaquam salva mea consciencia me et abesse, et curam animarum dominacionum vestrarum agere posse, deliberaram me alterum horum eligere, et cum non possem Majestatis Reginalis domine mee clementissime vocacionem et mandatum sine periculo gracie ipsius reycere, malui me Plebanie mee abdicare, quam mandato sue Majestatis refragari; ea precipue racione, quod magnum affectum ipsius ad verbum dei audi-

endum et cognoscendum agnoverim, Quam ob rem dominationibus vestris presentibus, cesseram illi meo beneficio, Attamen ita tunc ex sua singulari in me humanitate ac beuivolentia deliberarant, ut infra annui temporis spacium abessem, meamque interea absenciam facile tollerarent. Nunc cum tempus illud annuum instet, percupidus essem revertendi, et meo istie officio providendi, sed id est sue Majestatis imperium, ne huic nunc discedam, pollicentis suam gratiam et eciam aliam provisionem qua in Servicys suis durare possim, mihi non defuturam. Non possum igitur sine magne mee conscientie lesione diucius absens curam illam animarum habere. Quare et presentibus meis, et medio Domini Georgy Vernerí Notary de Epperies, cui apertum et sufficiens hac in re dedi mandatum, resigno in manus dominationum vestrarum Plebaniam istam meam cassoviensem, doque eis auctoritatem aliquem alium me doctiorem et sufficienciore ad ipsam Plebaniam iuxta libertatem et consuetudinem dominationum vestrarum veterem eligendi. Rogo igitur easdem ex animo, velint hoc meum factum equi bonique consulere, et non alio animo quam quo ego fecerim interpretari. Non est meus animus, quod me a consuetudine, convictu et humanitate dominationum vestrarum perpetuo abstrahere velim, sed stat hec sententia firma, me et victurum et moriturum apud dominationes vestras, privatam tamen et nulli cure animarum addictum, Quarum quam onerosum et gravissimum sit pastorem bonum agere, et ewangelice et Pauline lecciones fecerunt me cauciore. Dominaciones vestras feliciter cupio valere, et in Christo vivere. Quibus me iterum commendo. Ex Znoyma in Festo Ascensionis Domini, Anno eiusdem 1. 5. 2. 9.

Serenissime Marie Regine Hungarie et Bohemie a sacris confessionibus concionibus et consilyis

Ioannes Henckel
manu propria scilicet.

Kivül:

Prudentibus et Circumspectis Iudici et Iuratis ceterisque Civibus et toti communitati Civitatis Cassoviensis, dominjs et amicis observandissimis.

(Eradetijs Kassa sz. k. város levéltárában.)

VII.

Erasmus Rot. Joanni Henckelio S. D.

Ex quatuor epistolis tuis tres ad me peruenerunt amice in domino charissime. Proinde cum intelligerem tibi rem magnopere cordi esse, nec id sine causa, feci quod volebas, licet animo reluctantante, quod argumentum nec simplex esset, nec sibi satis constans. Tum exemplar viduae parum congruit illi, quae uti coniecto matrimonio seruatur, nec consolatio tam felicis foeminae videbatur suscipienda, praesertim iam sera. Itaque miscuimus argumenta, nescio quam feliciter. Id enim tui fuerit iudicii. Nunc tuae partes erunt nostrum obsequium Seren. reginae commendare, qui huc perpulisti. Ex eo quem missurus sum, audies totam nosrorum malorum Iliadem, quam literis committere vix tutum fuerit: tanta est animorum varietas. De muneris de quo nonnihil significare videbantur tuae literae, nihil est quod labores: existimabo me satis magnum huius laboris fructum percepisse, si Seren. reginae gratum est, quod fecimus. Quod si illa ultro voluerit aliquo symbolo suae erga me benevolentiae testimonium aedere, puto satis tuto committi posse huic, cui literas et librum commisi. Quanquam hoc quoque tui iudicii esto. Nam mihi parum est exploratus. Fac me de toto statu tuo certiore: erit hoc tam gratum, quam quae sunt gratissima. Res simpliciter exit in rabiem, utrinque sine modo insanitur. Bedda rursus aedidit in me apologiam, sed priore tum indoctiorem, tum rabiosiore. Exiit et Lodouici cuiusdam Franciscani libellus, protector scilicet hierarchici ordinis, tam stultus, tamque scurrilis, ut non alia res magis illum ordinem dehonestare possit: et tamen homo iactat se de illorum esse sodalicio, qui positus omnibus mundi affectibus, iuxta veram Francisci regulam, hoc est Euangelium viuunt, apparet Hispanum esse. Idem libellus videtur apud Hispanos aeditus eius gentis lingua. Albertus Pius Carporum Comes, dudum Caesaris orator, ac Pontifici vehementer charus, nunc ad Galliarum regem diapsus, aedidit volumen annis aliquot elaboratum, in quo duas res agit: persuadere conatur uniuersum hunc orbis tumultum, me autore

natum esse. Praeterea refellit Lutheri dogmata, sed tam dilutis rationibus, ut his de rebus leniter cogitasse videatur. Quid Pontifex agat incertum est. Utinam moliatur Ecclesiae concordiam potius quam priuatum vindictam. Equidem nihil quo prospicere nisi cruentum exitum. Utinam hic Christus *ἀγὼ μυχάρως* inexplicabili Tragoediae subito det laetam catastrophem. Spirensis conuentus quid nobis pariturus sit, nescio. Bene vale. Datum Basileae quarto Calend. Martias. M.D.XXIX. (Des. Erasmi, Rot. Opera Tertius Tomus, 764. 1.)

VIII.

Erasmus Roterod. Ioanni Henkelio S.

Saltem hoc nomine amo Bellerophontem nostrum, quod bona fide reddidit, quae mandaueramus. Nunc scribit, nihil sibi deesse praeter duodecim aureos, quibus emat equum et panopliam aduersus Turcos. Nam his atrociam precatur. Mi Henkelio, vix ullis verbis a-sequi valeam, quantae mihi voluptati fuerit, quod incomparabilis illa heroina, multo pietate quam tot regum ac Caesarum stemmatis illustrior, Vituam nostram tanto amplexa est affectu: sed rursus pudet pigetque, nec materiam, nec tractationem vel animo meo vel illius meritis respondere. Quid est autem vir optime, quod tu mihi tuo quoque nomine gratias agis pro tantillo officio, quo non nihil verebar, ne tua offenderetur modestia? Quare mihi cumulatissimam ab utroque relatam gratiam existimo, vel ipse potius me debere ambobus profiteor, tibi qui huc instigasti alioqui cessatorem, illi quae quaecumque munusculam tam candide sit interpretata. Itaque non est quod haec res te sollicitum habeat. Quod si per horum temporum tumultus licebit aliquod vicissim *μυμίσσων* mittere, quod et ornet accipientem, nec grauet dantem, quicquid erit eodem accipiam candore, quo vos meam opellam estis amplexi. Audio ambitionis vocem, non auaritiae. Sunt qui putant aprum illum *ταῖς ἀγχιῶν*, non fuisse prouocandum. Sed tamen posteaquam hoc factum est, ita volente deo, sicut ego quidem interpretor, maiorem in modum gaudeo, rerum exordia Ferdinandi auspiciis feliciter succedere, speroque futurum, ut duorum fratrum iuncta po-

tentia frangat aut certe mitiget illius violentiam. Utinam breuior nobis fuisset rixa cum Gallis, atque hoc negotium maturius fuisset susceptum. Sed aliud meritis nostris debebatur, et fortassis hoc magis expediebat orbi Christiano. Mihi vero non paulo plus spei est in pietate Caesaris et Ferdinandi, quam in opibus, copiis, et armis. Tibi cum podagra rem esse, vehementer doleo. Sed quid est in rebus humanis ab omni parte beatum? Etiam atque etiam te rogo, ut clarissimae patronae tuae me commendes diligenter. Bene vale. Datum Friburgi Brisgoiae postridie Calend. Novemb. Anno Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

(Ugyanott. 1048, 9 ll.)

IX.

Nicolaus Olahus ad Joannem Henkellum parochum Casouiensem.

Dum nihil de te certi audire possemus, venit tandem ad nos triste nuncium, quo decepimus te in manus quorundam praedonum, cum Iter non longe a wratislavia faceres, incidisse, et viatico quod ferebas: equoque a me tibi donato, esse priuatum. Id incredibilem certe tristitiam et mihi et tuis omnibus concitavit, verum non parum rursus deposita tristitia letati sumus, tibi nihil in corpore contigisse periculi. Iacturam rerum compensabit corporis incolumitas. Gratulor igitur tibi, mi Henkelio te euasisse incolumem manus latronum: et agere wratislaviae. Si iactura rerum tuarum ablatarum moeres, facis tu quidem humanis id affectibus, ut omnes homines damno accepto tristari solent, sed si apostolorum Christi, quorum tu vices geris, disseminando verba domini, acta, recordaberis, si calamitates, pericula viarum, quae latissime paulus noster percenset, cogitabis, nihil erit quod magno tenearis, rerum amissarum moerore. Optime tibi prouisum fait, te reclusas illas tuas discedentem, apud me reliquisse; fortasse illis quoque si tecum habuisses, priuatus fuisses. Nunc letari potes, te talem habere rerum tuarum conseruatorem, qui eas dum redieris saluas

tibi reddat, non omnino tamen tuae fortunae tribuo, sed Erasmi potius nostri, cui poculum apud me relictum iam — pridem designasti, priuatus et ille, et tu fuisses, si hunc tecum detulisses, dum saluus es corpore, nihil plus de te audire concupiscimus, adeo nihil nos mouet rerum temporalium iactura, pro quibus amissis, si in praeceptis dei perseuerauerimus, mutuam amplexi fuerimus charitatem, spem nostram uniuersam syncera fide in deo collacauerimus, centuplum in vita illa coelesti et sepe etiam iam in presenti consequemur, nihil tibi aliud est curandum, quam ut confectis istis tuis rebus, cito ad nos revertare. Regina ut fuit semper in te benigna, nunc quoque erga te beneuolentiae indicium declarauit, iussit enim ut Sawormanus centum ducatos wratislaviae numerari tibi curaret. Quos istic ab ipsius liberis accipies. Vale Znoymae 19. July. Anno 1529.

(„Epiistolae familiares Nicolai Oláhi* ezimü codexböl. A kismártoni Eszterházy-levéltárban.)

X.

Johannes Henckel Nicolao) Thesaurario Alben: Secretario etc. R. M.*

Reuerende Domine et frater charissime, Si D. V. recte valet, eidemque ad voluntatem succedunt omnia, id ei syn cere et ex animo gratulor. Ego, ut soleo, valeo, subinde carnicem meum, pedum dolorem, recurrentem, et me excruciantem senciens. Charissime Domine ac frater, frequens inualetudo mea et ingrauescens aetas facit, ut verear, ne munus pastorale, quod ad mandatum Regiae Majestatis domini mei clementissimi, et vocationem senatus et communitatis schueidniciae administro, relinquere et wratislaviam redire cogar, ubi quam aegre et difficulter sumptus tollerare potero, quum praebendam istic meam Curtisanus quidam, pontificio nescio qua gracia, oppugnet et controuersam faciat. Pensio etiam illa, qua mihi Reginalis Maiestas domina mea gratiosissima ex Hungaria prouidit, ad proximum diui Mi-

*) Oláh Miklós.

chaelis diem, de integro anno soluta, et propter praesentium temporum difficultatem repraesentata non sit. Bona insuper pars debiti mei, nempe septuaginta duo floreni debeantur, facile D. V. colligere potest. Caeterum cum secundum deum omnes spes opesque meae in serenissima principe domina Maria Regina, utpote fidelis Ministri et clientis Mti suae, sint positae, D. V. pro mutuo inter nos et veteri amore, summo studio oro atque obsecro, ut me sacrae suae Mti fideliter ac diligenter commendet, Quo Majestas sua, pro innata sibi reginali munificentia et liberalitate, mihi aliunde gratiose providere dignetur. Id quod Mtas sua non dificulter aut incommode meo iudicio ex Antwerpia per procuratores seu factores mercatorum wratislawiensium facere posset. Bona me spes habet, id Maiestatem suam, non grauate facturam, fidelissimorum seruitiorum meorum et aegritudinis meae ratione habita, praesertim si legitima d. v. apud eam mei commendatio, prout spero, accesserit. Adolescens vero qui hasce d. v. literas reddidit Joannes Henckellus iunior, nepos ex fratre meo, ab ineunte aetate virtutis et bonarum literarum studys, quam foeliciter nescio, diligenter certe semper nauauit operam, Quapropter maximam optimamque de ingenio suo apud multos concitauit spem atque expectationem, quam ut eum sustinere posse confidam, ingenita naturae eius bonitates ac indoles mihi persuadet. Cum isto ad reginalem Maiestatem mittendum putauit, ut Mti suae liberalitate ac patrociniio Louany aut Coloniae sub bonis praeceptoribus inchoata, coeptaque sua studia absoluat, Quo commodius rectiusque deinde Mti suae seruire valeat. Nam famulicio eius plane a me est destinatus. Quemadmodum id quoque in literis meis Mti suae insinuavi. Charissime Domine et frater obserwandissime, adiuet me in hac etiam caussa D. V. et ipsum Adolescentem Reginae de meliore nota commendet, ut id, cuius gratia isto venit, eo facilius consequatur. Quicquid study aut officiorum in me aut illum d. v. contulerit, id eidem ab utroque nostrum pulchre foenerabitur, ut memores et gratos esse d. v. experiatur, reipsa praestabimus. De nouis rebus illud d. v. scribere habeo. Rumoribus multorum ad nos esse perlatum, Turcam cum innumerabilibus copys oppidum Austriae

Gonez obsidione cinxisse, et aliquoties frustra oppugnatione tentata, ubi nostros milites Viennae congregari audyt, in hungariam retrocessisse, vastatis tamen prius circumcirca ferro et igne pagis, qui ex priore clade supererant, omnibus. Sunt qui eum Budae restitisse, istique nostrorum aduentum et congressum expectare velle nunciant. Nostris partibus ne cunctatio incommodet, periculum est. Carolus Caesar, qui in horas Viennae expectatur, adhuc Ratisbonae, Ferdinandus Rex Lincy, ut aiunt, morantur. Apparatus belli Viennae instructissimus esse perhibetur. Boni omnes optime sperant, optimorum principum et fratrum concordissimorum, virtute, pietate, diligencia, industria, alterius etiam felicitate admirabili confisi. Quid tamen futurum sit, magis sperare quam certo conycere licet. Praecamur quidem et optamus prospera, una voce universi. Deus d. v. seruet incolumem. Datum Schueidnicii Die Martis post Maurity 1532. Haec in lecto recumbens, coactus sum manu alterius scribi facere. Nam podagra me premit nunc arcus.

(„Epistolae familiares Nicolai Olahi" eziml codexből. A kismartoni Eszterházy-levéltárban.)

XI.

Io: Longolius Johanni Henckel parocho Schueidnicien.

Quum nudinis hisce Nissae futurus non essem Vir Humanissime de emenda tibi tela negocium Sebastiano nostro dedi, quem diligenter eam rem curaturum certo scio. Accipe nunc nouas res, quas ex Polonorum Cracouia partim literis domino meo prescripsit Regis nostri legatus D. Sigismundus ab Heberstain, partim secum attulit Valerius Schellenschmidt, qui hisce diebus, nescio quibus de rebus nomine Ducis Caroli ad Polonos orator ierat. Turcarum Caesar benigne literis suis Polonorum Regi pollicetur multa, in quibus est illud, se eum contra omnes hostes ac aemulos copys armisque suis defendere velle, In quo genere Imbraym Satrapes domino Christophoro Schidlinczky tanquam fratri suo coniunctissimo, nescio enim fraternitatis quid hy inter se contraxerunt, pri-

uatim vel triginta millia hominum, contra quosuis aduersarios promittit. Mira esse dicitur apud Turcas, tum ipsius Caesariz tum Imbraym, quippe dulci fortuna ebriorum insolencia, cuius pertaesi populares homines animis fremunt et quodam modo ad defectionem spectare videntur. Satrapam Aegipti, omnemque eam regionem, quae olim Sultano paruit, ab eis descivisse pro certo tradunt. Atque item illud. Regem Persarum quem Sophi nominant. Turcis pacem renunciasse, bellumque pro ea indixisse. Turcarum Caesar Wayuodae Moldauiensi plenas minarum literas scripsit. Nisi is prouinciam oblatam Poloniae Regi, una cum damnis datis restitueret, mandasse se eiusdem Boiaris, ut eo interempto caput ad se adferrent. Quod ni facerent, se ita vastaturum esse Moldauiam omnem, ut ne aues quidem superuolantes, vel locum hospicio commodum, vel cibi quicquam sint reperturae. Has tantas minas contemnere dicitur Barbarus. Quare Poloni vim contra eum parant, et collectis ex omni regno militibus armis hostem aggredientur. Ludouicus Gritti magno supercilio se Regni Hungariae Gubernatorem in literis suis scripsit, et Turcarum Caesaris intimus est. Paucis illis diebus, quae inter trimestres illas et istas annales inducias intercesserant, Johannes Wayda oppida Transsylvaniae certa vel armis vel dedicione rescipit, de eis regi nostro restituentis, nunc Cracouiae est actum, apud Poloniae Regem, eius controuersiae arbitrum. Sed is nondum sententiam tulit, quod propediem facturum eum dicunt. Quicquid is dixerit, eo partes stare debent. In omnibus negocijs praecipua est opera hyeronimi a Lasko. Is cum equitibus XXV. in comitatu D. Sigismundi nuper ad Regem Ferdinandum, Turci et Waydae mandata habens, proficiscetur, Inducias istas confirmaturus, et de longiore pace, si regi placuerit, tractaturus. Quum de impetrandis publicae fidei literis apud Regem per D. Sigismundum ageret, petyt, ut eis omnes, quos secum adducturus esset, comprehenderentur, Id denegatum homini est, Initum enim consilium fuerat, ut Dnus Vitzum, Valetzky, alyque item Moravi et Bohemi, qui nulla iusta de caussa a nobis ad hostem descivuerant, inter comites eius essent, si quo modo veniam delicti a Rege impetrare possent, Itaque ipsi tantum hiero-

nymo ministrisque eius publica data est fides, reliqui exclusi omnes. Incredibile est quanta istius hominis sit apud polonos iactantia, Thrasonem aut Pyrgopolinicen esse credas; propalam praedicat, insigni virtute sua, deiectis sex in conspectu Turcarum Imperatoris, equestri certamine, atque superatis tribus Turcis viris fortibus, emeruisse insignia seu stemmata nova. Quibus in vexillis, scuto et galea pro militari more, veteribus illis ac auitis reiectis, uti non erubescit. Sunt autem ea pennae tres, ex aquilae ala extractae. Multis haec conficta et falsa esse videntur, nec mirum, cum certum sit, nullum esse apud Turcas, insigniorum usum. Quin hominis impudentissimi stutitiam rident boni plerique omnes, quod in locum stemmatis, quod maiores eius a Christianis principibus, excellenti virtute obtinuerunt, signa a crudellissimo Tyranno, perpetuo nominis christiani hoste, ablata, reponat. Est et eius generis illud, Quod se a Turca supra centum millia aureorum nummorum Hungaricorum accepisse dietitat, quos rursus amicis ac propinquis donauerit. Quum Ferdinandus hispanus Regis nostri ad Turcam orator, collega eius ac legacionis socius, cum praeter vestem purpuream, auro intertextam, non plures quam quingentos aureos prodicionis mercedem (sic enim homines interpretantur) muneris honorary loco accepisse asseueret. Hoc quia Dominus meus Polonicam iactantiam detestans, vehementer improbat, et ut per quos homines nunc res nostrae quam maxime gerantur, videas, ad te scribendum duxi. Quin illud quoque breui sic habeto. Agi per certos homines, ut vir iste a Wajdae ac Turcae partibus ad Caesarem nostrum pertrahatur. Quod ego profectionis istius causam esse credo. Tam enim principes quam Turcae huius generis hominibus indigent. Tabellarius ille Turcae, genere polonus quem ego Cracouiae nuper vidi, haereditatem paternam a consanguineis petyt, et infecta re cum literis ad Tyrannum suum est remissus. Hinc aestima gentis Turcaicae inexplebilem auariciam, quum nullam lucri occasionem pretermittat. Wayda rei pecuniariae inopia maxime laborat, nec multo magis ab aere valet aula nostra. In Hungaria infesta sunt omnia. Nullus enim cum ab Hostibus, tum a oustrae factionis hominibus praedandi fit finis. Paulus Bakyth

qui eruptionibus faciendis in Vienensi obsidione, cum leuis armaturae equitibus bonam nauauit operam, quod stipendy solutione se frustrari videret, et nuper Brunnae nullam sui rationem habitam esse doleret, eam Hungariae nostrae partem, quae inter Tybiscum amnem ac Transsylvaniam integra ad hoc tempus permanserat, crudelem in modum diripuit atque vastavit. Mussitatur praeterea non longo a Buda naues illas vienen: mercatorum, per nostros milites per summum scelus oppressas direptasque esse. Non minus itaque hominibus nostris periculi ab amicis, quam inimicis inpendet. Seruet eos deus. Magister Andreas notarius Cassouiensis cum Ecchio, maximis pollicitationibus in spem erectus a Budweis per Olomutium Cracouiam, inde in patriam est reversus. Res parochiae tuae non dubito, quin breui concludantur. Nam id unice a Weydnero contendit dominus meus; porro negotio tuo in tutum locum adducto, ut me de expectatione mea certionem facias, quamprimum velim. Vale et Gasparem Scheps meo nomine saluere iube. Ottmuchaui ipso die S. Jacobi 1531. Poloniae Rex et Georgius Dux Saxoniae arces Strigonium, Inferiorem Blindeburgk, Agriam et Kaszmark fiduciaria possessione tamquam sequestres hisce diebus receperunt.

(„Epiſtolae familiares Nicolai Otahi“ ezimű codexböl. A kismártoni Eszterházy-levéltárban.)